

Date asupra speciilor de animale exploatate în locuirile din secolele II-IV și VI-VII d. Chr. de la Militari - Câmpul Boja (București). Campaniile arheologice din 2003, 2005

Georgeta El Susi

Situl arheologic de unde provine materialul faunistic prezentat mai jos a fost localizat în sectorul vestic al municipiului București, în cartierul Militari, la sud de Lacul Dâmbovița (Morii), pe ambele părți ale străzii „Câmpul Boja”. În campaniile 2003 și 2005 s-au recuperat aproximativ 125 resturi animaliere din mai multe locuințe, gropi datate în secolele II-IV (locuire de tip Militari-Chilia) și VI-VII d. Chr. (aspectul cultural Ipotești-Cândești)¹, cf. statisticilor avansate în tabelul 1.

Locuințele și gropile datate în secolele II-III d. Chr. au furnizat 84 de oase, identificabile fiind numai 67 piese. Bordeiul-**B. 26** cercetat în 2003 avea forma unui paralelogram, cu dimensiunile de 5,40/ 4,25 m, umplutura sa incluzând fragmente de chirpic, fragmente de vase (printre ele o ceașcă dacică), mărgelile de sticlă, o cheie romană din fier, fusaiole, fragmente de lemn ars, oase de animale². Complexul a furnizat 41 resturi, dintre care 28 oase determinate complet. Vitelor aparțin 18 fragmente, sugerând minimum trei exemplare: unul sacrificat sub 2-3 ani, altul la o vârstă avansată (P4 în eroziune j) și un altul ce a depășit 2-3 ani (conform unui metatars epifizat distal). De la porc s-au identificat 7 oase sugerând cel puțin două exemplare, unul de 7-8 luni și un altul sacrificat între 1-2 ani. Un radius de ovicaprin subadult completează lotul mamiferelor domestice. Din grupa mamiferelor vâdate există oase doar de un căprior de 7-8 ani³, este vorba de un metatars și un rest mandibular. Bordeiul-**B. 41** a fost cercetat în 2005, el avea formă rectangulară (3,6/ 4,05 m), cu colțurile rotunjite, umplutura lui conținând materiale arheologice de secol III d. Chr.⁴. Lotul faunistic includea 11 oase, dintre care un canin de mistreț, cu urme de prelucrare, o spărtură de metapod proximal de cal și 9 resturi de la o vită sacrificată între 3-4 ani. Printre ele, o porțiune de corn, cu secțiunea ovală, de tip „brahyceros” provenind de la o femelă. Locuința de suprafață identificată în 2005, notată cu **LS. 2** avea o

1 Negru 2007, p. 20-25

2 Negru 2004, p. 62-65

3 Tome, Vigne 2003, p. 163, tab. 3

4 Negru 2007, p. 25

formă aproximativ dreptunghiulară, cu podeaua adâncită cu 5 până 12 cm față de nivelul antic de călcare, fiind susținută pe stâlpi din lemn adânciți în pământ. Inventarul complexului extrem de sărac, datat în secolele II-III d. Chr.⁵ includea doar 4 oase de animale. De la o vită tăiată sub 2-3 ani provine o tibie neepifizată proximal, iar o mandibulă cu dinții picați, aparține unui exemplar de peste 4 ani. Celelalte două fragmente

Tabelul 1 – Distribuția resturilor faunistice în complexe la Militari - „Câmpul Boja”

Taxon	Sec. II-III							Total	%	Sec. IV	Sec. VI-VII
	B. 26	B. 41	Loc. S2	Gr. 75	Gr. 81	Gr. 84	B. 39			B. 40	
Bos taurus	18	9	2	4	7	4	44	65,7	15	2	
Sus s. domesticus	7			10			17	25,4	7		
Ovis/Capra	1				1		2	2,99	4		
Equus caballus		1					1	1,49	3	2	
Domestic taxa	26	10	2	14	8	4	64	95,5	29	4	
Capreolus c.	2						2	2,99			
Sus s. ferrus		1					1	1,49			
Wild taxa	2	1					3	4,48			
Identified	28	11	2	14	8	4	67	100	29	4	
Unidentified	13		2			2	17		6	2	
TOTAL	41	11	4	14	8	6	84		35	6	

sunt nedeterminabile. Groapa-**Gr. 75**, datată în secolul III d. Chr. a furnizat 14 oase de animale, dintre care 10 provin de la porc și 4 de la vită. Materialul porcinelor este reprezentat printr-o spărtură de omoplat, opt coaste-vertebre și o mandibulă stg. aparținând unui mascul, sacrificat pe la 14-17 luni⁶ (P4 abia erupt, M1 în uzură **d**). Unui exemplar bovin ce a depășit 1-2 ani i se repartizează un fragment de omoplat, un acetabular și două coaste. Groapa-**Gr. 81** cercetată în 2003 se datează în secolele II-III⁷ d. Chr. și a furnizat un rest faunistic de la un ovicaprin (diafiză de humerus) și 7 oase de la minimum două vite: una tăiată sub 3,5-4 ani (humerus neepifizat proximal) și alta în jur de 3,5-4 ani (o tibie proximală recent sudată). Groapa-**Gr. 84** excavată în sectorul C, în 2005 se datează tot în secolele II-III d. Chr.⁸, din umplutura ei s-au adunat 4 oase de bovine și două

5 Negru, Schuster, Teodor, Morintz, Bădescu, Ursu 2006, p. 105

6 Apud Blaise 2009, p. 740

7 Negru 2007, p. 17

8 Ibidem

resturi nedeterminabile ca specie. Materialul vitei include o falangă proximală, o apofiză mandibulară, un astragal cu urme de roadere pe extremitatea distală și o maxilă cu Pd2-4 neschimbați, sugerând un exemplar sacrificat sub 2-3 ani. Întrucât complexe sunt distribuite în diverse sectoare (B, C, E) am considerat oportun să calculăm NMI (număr

Tabelul 2 – Repartiția elementelor scheletice în complexe

	B. 26	B. 41	Loc. 2	Gr. 75	Gr. 81	Gr. 84	B. 39	B. 40	Total
Ossa corni		1							1
Maxilla	1		1			1			3
Mandibula	5	3		1		1	8	1	19
Scapula	2	1		2			1		6
Humerus		1			4		3		8
Radius	2				1		5		8
Pelvis		1		1					2
Femur	1				1			1	3
Tibia	4		1		1		1		7
Astragalus						1			1
Calcaneus	1								1
Metapodii	6	1					3	2	12
Phalanges	2	1				1			4
Costae	4	2		8			6		20
Vertebra				2	1		2		5
Total	28	11	2	14	8	4	29	4	100

minim de indivizi) pe fiecare complex în parte. În general distribuția resturilor osoase în funcție de regiunile anatomice, în fiecare complex nu oferă situații deosebite. Concret, sunt prezente oase, mai ales din zona cefalică (resturi maxilare, ele de obicei se păstrează bine), a coloanei (coaste, vertebre) și într-o oarecare măsură spărturi de metapodii (Fig.1, Tab. 2). Nu surprinde „încărcătura osteologică” mică a locuințelor, din rațiuni igienice acestea vor fi fost igienizate periodic. Și gropile se caracterizează prin același număr mic de oase, rolul lor menajer, ar fi oarecum incert.

Conform estimărilor procentuale, în complexe din sec. II-III d. Chr. predomină **vitele** cu 65,7%, fiind urmate de **porcine** cu 25,4%, **ovicaprine** cu doar 2,99% și **cabaline** cu 1,49%. Vănatul este nesemnificativ în economia alimentară, procentajul său este de 4,48% ca număr de resturi și 11,1% ca NMI. Căpriorul și mistrețul figurau printre speciile comune faunei locale, surprinde absența cerbului. Posibil ca eșantioanele reduse să genereze această situație. Un raport interspecific similar îl oferă distribuția pe NMI (Tab. 3, Fig. 2), adică preponderența bovinelor (55,56%), urmate de porcine (16,67%), ovicaprine (11,11%) și cabaline (5,56%). Chiar dacă lotul faunistic luat în discuție este mic, pot fi sugerate unele repere

ale exploatării animalelor în epoca respectivă. Ponderea majoritară a vitelor în economia alimentară și utilitară este evidentă. Vârstele de sacrificare ale exemplarelor identificate evidențiază un procent de 40% animale sacrificate în stadiul de tinere și sub-adulți (sub 2-3 ani în cazul economiei alimentare și utilitare este evidentă. Vârstele de sacrificare ale exemplarelor identificate evidențiază un procent de 40% animale sacrificate în stadiul de tinere și sub-adulți (sub 2-3 ani în cazul

Tabelul 3 – Distribuția NMI în complexele din sec. II-III d. Chr. de la Militari – „Câmpul Boja”

Taxon	B. 26	B. 41	Loc. 2	Gr. 75	Gr. 81	Gr. 84	Total	%
Bos taurus	3	1	2	1	2	1	10	55,56
Sus s. domesticus	2			1			3	16,67
Ovis/Capra	1				1		2	11,11
Equus caballus		1					1	5,56
Domestic taxa							16	88,9
Capreolus c.	1						1	5,55
Sus s. ferrus		1					1	5,55
Wild taxa							2	11,1
TOTAL							18	100

nostru), 20% între 3-4 ani (adulți tineri) și 40% peste 4 ani (adulți, maturi), Fig. 3. Este clară exploatarea vitei pentru carne, lactate, posibil forță de tracțiune. Puținele dimensionări ale vitelor sugerează prezența a cel puțin 1-2 exemplare ceva mai robuste: humerus distal cu Bd/Dd – 85/79 mm, radius proximal cu Bp/Dp – 85/44 mm, ori o falangă cu GL/Bp – 64/32; 66,5/33 mm, în contrast cu alte piese cu dimensiuni modeste, de pildă o falangă cu GL/Bp – 52/27 mm (Fig. 4). Fie este vorba de prezența unor masculi, în acest caz sacrificarea lor fiind justificabilă pentru protejarea femelelor, fie avem de-a face cu unele „reminiscente” ale stocurilor romane ameliorate.

Este interesant faptul că resturile de porcine sunt mult mai numeroase decât cele de ovicaprine, creșterea porcului se practica pe o scară ceva mai largă decât a rumegătoarelor mici, fapt asociat cu un caracter de stabilitate pentru așezarea respectivă. Din cele trei exemplare porcine, unul avea 7-8 luni, un altul 14-17 luni și cel de-al treilea cam 12-18 luni. Din lista faunei domestice lipsește câinele. În așezarea de la Militari- „Câmpul Boja” au fost cercetate mai multe gropi rituale cu depuneri de câini întregi. Animalele fuseseră depuse pe partea stângă, orientarea craniului fiind E-V sau N-S⁹. Chiar dacă nu există oase de câine în eșantion, s-au identificat, în schimb urme de roadere pe unele fragmente

⁹ Udrescu 1986, p. 199-200

osoase. Practicându-se aceste depuneri rituale de câini, posibil ca resturile speciei nu apară printre deșeurile menajere. Trei gropi rituale cu câine s-au descoperit și în nivelele din sec. III-IV de la Stolniceni-Râmnicu-Vâlcea¹⁰, dovadă că această practică era destul de răspândită în epocă.

Din secolul IV provine un singur complex, este vorba de bordeiul- **B. 39**. În interiorul lui au fost descoperite, pe lângă obișnuitele fragmente de vase ceramice, un cuțit din fier, o mărgea din sticlă neagră și un castron de mici dimensiuni, similar unuia de tip Sântana de Mureș - Cerneahov, datat în sec. IV d. Chr.¹¹. Materialul faunistic cuprinde 35 de oase, dintre care 29 determinabile complet. **Vitele** prevalează prin cele 15 resturi (51,72%), urmate de **porcine** cu 7 resturi (24,14%), **ovicaprine** cu 4 oase (13,79%), și **cabaline** cu 3 resturi (10,34%). Oase de animale sălbatice nu s-au găsit. În bordei există oase de la cel puțin 7 animale, 3 vite, 2 porci, o capră și un cal. Concret, materialul vitei se repartizează unui exemplar de 7-9 ani (M3 în uzură-**j**), un altul de 16-18 luni (M2 în erupție finală) și un al treilea de peste 3 ani. Cele trei radiusuri proximale stg. confirmă cei trei indivizi estimați pe dentiție. Cele 7 oase de porc provin de la cel puțin un exemplar tăiat spre un an (humerus distal în curs de sudare) și un altul peste această limită. De la o capră provin un fragment de tibie, un humerus distal și o mandibulă cu Pd4 în uzură-**g**, M1-**d**, M2 se deschide cripta, sugerând un exemplar sacrificat în jur de 6 luni. Posibil ca un fragment de coastă să provină tot de la capră. Cel mai interesant material îl are calul. De la el provine un radius proximal cu sutura vizibilă, sugerând un animal de circa 15-18 luni. Posibil ca datele metrice scăzute ale piesei să se datoreze vârstei mici a animalului. Un fragment din diafiza unui metapod (Fig. 5) prezintă urme clare de prelucrare pe lungimea osului, posibil pentru obținerea unei patine.

Un singur complex este atribuit secolelor V-VII d. Chr., aspectul cultural Ipotești-Cândești. Este vorba de bordeiul- **B. 40**. De aci provin 6 resturi și anume: o mandibulă de vită cu Pd4 în uzură-**j** iar M2 în uzură-**b**, ceea ce indică un exemplar sacrificat sub 2 ani (probabil în intervalul 18-24 luni), aceluiași individ aparține și un metatars neepifizat distal. De la cal provine un femur neepifizat proximal și distal, indicând apartenența la un animal sacrificat sub 3 ani. Un rest de metatars proximal tot de cal prezintă urme de tăiere în zona proximală (Fig. 6). Două oase sunt nedeterminabile. Din păcate cele câteva resturi faunistice nu permit și alte observații.

Pentru zonele Munteniei există puține analize osteo-arheologice asupra locuirilor de tip Ipotești-Cândești, este vorba de siturile de la Ciurel¹² și Dulceanca II¹³. Potrivit datelor publicate, se pare că nici loturile faunistice din cele două situri nu excelează în resturi animaliere, în ambele cazuri analizându-se sub 100

10 Udrescu 1992, p. 267

11 Negru, Schuster, Teodor, Morintz, Bădescu, Ursu 2006, p. 105

12 Udrescu 1979, p. 179-230

13 Udrescu 1986, p. 121-154

piese. În ambele situații vitele prevalează, în proporție majoritară, de 59,05% la Dulceanca II și 58% la Ciurel. Ovicaprinele reprezintă 17,14% la Dulceanca și numai 6,5% la Ciurel. Porcul este mai bine reprezentat la Ciurel (22,5%), înregistrând numai 15,24% în cealaltă așezare. Calul este relativ numeros în ambele loturi, înregistrând 6-7%. Câinele lipsește din spectrul faunistic de la Ciurel. Prin analogie cu cele mai sus expuse se poate susține faptul că și locuirea de tip Ipotești-Cândești de la Militari-Câmpul Boja a avut o economie alimentară susținută de bovine, cu o participare, probabil redusă a altor specii. Cabalinele posibil să fi fost ocazional folosite în alimentație, cât și pentru prelucrarea metapodiilor sale.

În cazul locuirilor din secolele II-IV și IV d. Chr. de la Militari, pentru regiunile sudice ale țării există publicate puține eșantioane faunistice, pentru această perioadă. Le menționăm pe cele din așezările romane târzii de la Cireșanu (jud. Prahova)¹⁴ și Răcari¹⁵ (jud. Dolj). Nici în acest caz nu avem de-a face cu eșantioane prea numeroase, din ambele situri analizându-se cam 540 resturi faunistice. Potrivit datelor avansate, bovinele prevalează peste tot, în proporție de 67,18% la Cireșanu și 51,63% la Răcari. Valorile acestea se potrivesc cu cele înregistrate la Militari (Fig. 7). Procentajul porcului este redus la Cireșanu (8,78%) și ceva mai mare la Răcari (15.7%). Doar la Militari acesta atinge cam 25%. Ovicaprinele sunt mai numeroase la Răcari (24,18%), mai puține la Cireșanu (12,21%) și în nivelele de la Militari. Cât despre cal, acesta se pare că era folosit în dietă cam peste tot, procentul său este important la Cireșanu (7,25%) și nesemnificativ în rest. Oase de câine se înregistrează doar la Cireșanu, în procent de 1,91%. Evident, eșantioanele insuficiente nu ne-au permis formularea unor concluzii, rezumându-ne la prezentarea ca atare a datelor obținute.

Data on animal exploitation in settlements dating from 2-4th and 6-7th centuries AD at Militari- "Câmpul Boja" (Bucharest). Campaigns 2003 and 2005

Summary

The site which provided the faunal sample is located in the western sector of Bucharest, the Militari district, south of Dâmbovița Lake, on both sides of the street "Câmpul Boja". Approximately 125 domestic wastes found in several dwellings and pits, dating from II-IV and VI-VII centuries AD were recovered during 2003 and 2005 campaigns. Complexes dating to II-III centuries AD provided 84 bones, identifiable as only 67 pieces. Overall, the distribution of bones according skeletal regions in each complex does not emphasise special situations. The identified items, especially originate in the skull (jaws waste, they usually keep well) and column (ribs, vertebrae) and to some extent broken metapodii. It is not surprising even "the low-load of bones" of dwellings. For

14 Udrescu 1993, p. 417-418

15 Stanc 2005, p. 69

hygienic reasons, housing will be cleaned at regular intervals. Pits also contained few bones, so we exclude their domestic role. According to statistics, cattle predominate with 65.7%, followed by swine with 25.4%, ovicaprids with 2.99% and horse with 1.49%, in complexes from II-III centuries AD. Hunting is not significant in supplying, roe deer and wild boar appearing among common taxa of local wildlife. Dog is missing from the list of domestic fauna. To mention that, some time ago 5 ritual pits containing dog skeletons have been published. This related to the fact that, we have no dog bones in the sample, although traces of gnawing on the bones there are, might suggest a particular function in the community. Having been separately buried, its bones would not appear among kitchen wastes. In a dwelling, dated in the IV the century AD cattle prevail with 51.72%, followed by pig with 24.14%, small ruminants with 13.79% and horse with 10.34%. Bones of wild taxa were not found. Unfortunately, from a pit-house dated to the VI-VIIth centuries AD were collected only six bones, two from cattle and two from horse. It is worth mentioning a metapodial from horse, with processing traces, possibly to get a skate.

Lista figurilor/Figures

Fig. 1 – Distribuția oaselor potrivit regiunilor scheletice/
Faunal distribution according skeletal parts

Fig. 2 - Distribuția oaselor din nivelele din secolele II-III d. Chr.
Faunal distribution in the 2-3rd centuries AD levels

Fig. 3 – Vârste sacrificare vite în nivelele din secolele II-III d. Chr.
Cattle kill-off patterns in the 2-3rd centuries AD levels

Fig. 4- Oase de vită și cal din nivelele din secolele II-III și IV d. Chr.
Cattle and horse bones from the 2-3rd and 4th centuries AD levels

Fig. 5 – Diafiză din metapod cal prelucrat din nivelul de secol IV d. Chr.
Diaphysis from horse metapodium from the 4th century AD levels

Fig. 6 – Metatars proximal de cal cu urme de prelucrare, din nivelul sec. II-III d. Chr.

Proximal metatarsal from horse with traces of processing from the 4th century AD levels

Fig. 7 - Distribuția speciilor în așezări din secolele III-IV d. Chr. din sudul României

Taxa distribution in sites dated in the 3-4th centuries AD in southern Romania

Bibliografie/Bibliography

E. Blaise 2009 - Economie animale et gestion des troupeaux au Néolithique final en Provence: approche archéozoologique et contribution des analyses isotopiques de l'émail dentaire, vol. 3, 2009, tel.archives-ouvertes.fr/tel-00402302/en/

A. Grant 1982 – The use of tooth wear as a guide to the age of domestic ungulates, Wilson, B., Grigson, C. and Payne, S. (eds.), *Ageing and sexing animal bones from archaeological sites*, BAR, British Series 109, Oxford 1982, p. 91-108.

C. Tome, J-D. Vigne 2003 - Roe deer (*Capreolus capreolus*) age at death estimates; new methods and modern reference data for tooth eruption and wear, and for epiphyseal fusion, *Archaeofauna*, 12, p. 157-173

M. Negru, Chr. Schuster, E. S. Teodor, A. Morintz, A. Bădescu, R. Ursu 2006 – Punct: Militari-Cîmpul Boja, *Cronica Cercetărilor Arheologice*. Campania 2005, București 2006, p. 104-106

M. Negru 2007 – *Militari-Câmpul Boja*, Series III. *Settlements of 2nd-4th Centuries A D*, Edit. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2007

S. Stanc 2005 - Cercetări arheozoologice pentru secolele IV-X d. Chr. din zonele extracarpatiche de est și de sud ale României, Teză de doctorat (versiune PDF)

M. Șt. Udrescu, M. E. Rebreanu 1986 – Considerații zooarheologice în legătură cu mentalitatea unor comunități umane din secolul III e. n., *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos*, II, Călărași, p. 199-203

M. Șt. Udrescu, M. E. Rebreanu 1992 – Unele date despre “mentalitatea rituală” în sec. III-IV e. n.; gropile rituale cu cîini de la Stolniceni – Râmnicu - Vâlcea, *Istros*, VI, Brăila, p. 267-270

M. Șt. Udrescu 1979 - Note concernant les restes d'animaux livrés par l'agglomération de Ciurel) VIe siècle de n.e. în **Suzana Dolinescu-Ferche** - «Ciurel, habitat des Vie - VIIe siècle de notre ère», *Dacia*, T. XXIII, Edit. Academiei Române, București, p. 179-230

M. Șt. Udrescu 1986 - Le matériel ostéologique animal découvert a Dulceanca II, **Suzana Dolinescu-Ferche**, Contribution archéologique sur la continuité daco-romaine. Dulceanca, deuxième habitat du Vie siècle de notre ère», *Dacia*, n. s. T. XXX, nr. 1-2, București, p. 121-154

M. Șt. Udrescu 1993 – Observații asupra faunei descoperite în așezarea de la Cireșanu, *Materiale și Cercetări arheologice*, București, 1993, p. 417-418

Măsurători cf. Angela von den Driesch, 1976

Horn cores			Mandibula					
Context	Taxon	Gd	Context	Taxon	P2-M3	M1-M3	LM3	
B. 41	Cattle	41	Loc. 2	Cattle	132	84	34.5	
			B. 39	Cattle			37.5	
Humerus				Pelvis				
Context	Taxon	BT	Bd	Dd	Context	Taxon	LA	
B. 41	Cattle	79	85	79	Gr. 75	Cattle	62	
					B. 41	Cattle	68	
Radius				PH 1				
Context	Taxon	BFP	Bp	Dp	Context	Taxon	GL	Bp
B. 39	Cattle	62	66.5	34	B. 26	Cattle	52	27
Gr. 81	Cattle	80	85	44	Gr. 84	Cattle	59.5	32
B. 39	Cattle			40	B. 26	Cattle	64	32
B. 40	Horse	59	61	35.5	B. 41	Cattle	66.5	33
Talus				Metatarsus				
Context	Taxon	GLI	GLm	Bd	Context	Taxon	Bp/Bd	Dd
Gr. 84	Cattle	64	58.5	44	B. 40	Cattle	51	28
					B. 41	Horse	49.5	

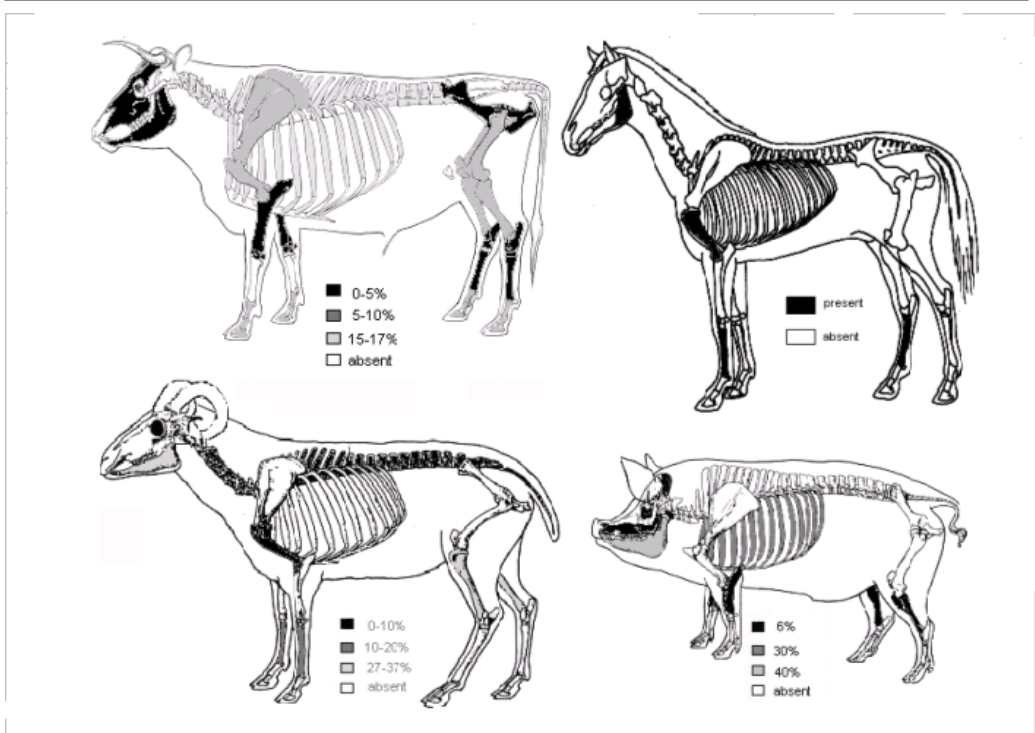

Fig. 1

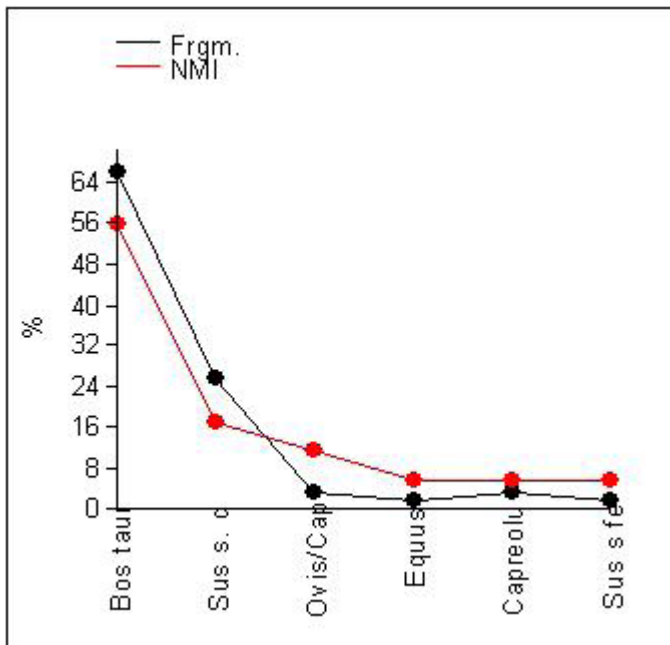

Fig. 2

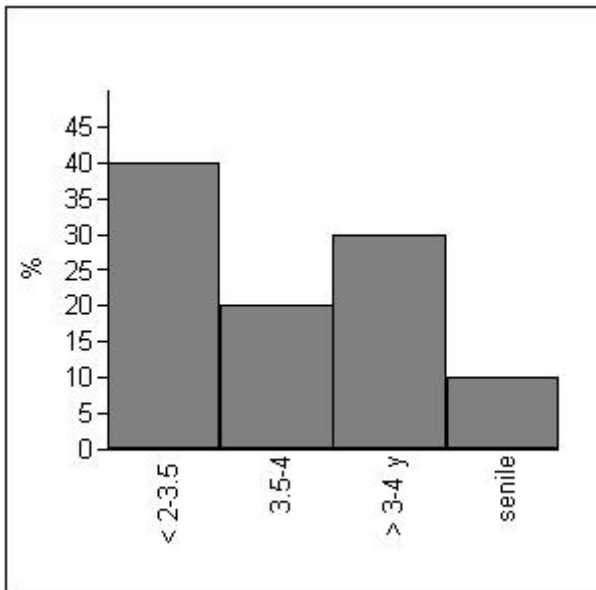

Fig. 3

Fig. 4

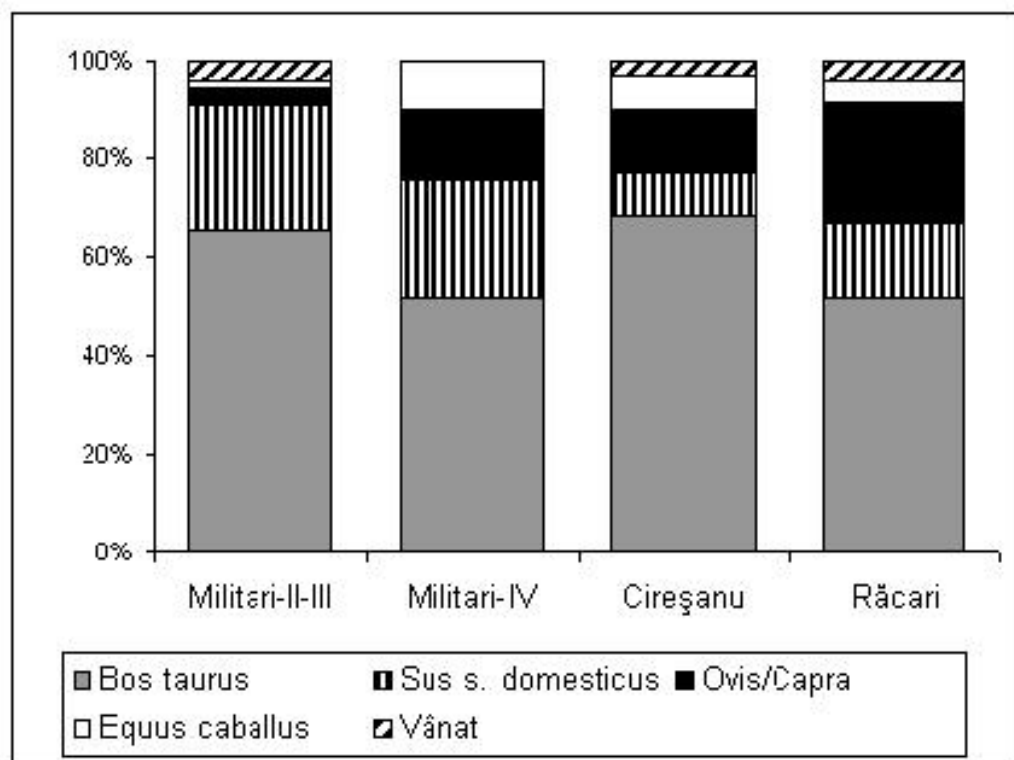

Fig. 7